

13. Центральний державний архів вищих органів державної влади та державного управління України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 90. – Далі : – ЦДАВО України

14. ЦДАВО України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 93.

15. ЦДАВО України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 683.

16. ЦДАВО України. – Ф. 27, оп. 11, спр. 1557.

17. Шарлай Г. Н. Деятельность Коммунистической партии Украины по осуществлению сплошной коллективизации сельского хозяйства / Г. Н. Шарлай // Деятельность КПСС по осуществлению ленинского кооперативного плана на Украине. – Д., 1969. – С. 58–84.

Надійшла до редколегії 25.11.09

УДК 94 (477) «17»

Т. В. Прушак

Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького

**ДІЯЛЬНІСТЬ КОМУНАЛЬНИХ СЛУЖБ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ МІСЬКОЇ УПРАВИ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1943 рр.**

Представлено огляд діяльності працівників місцевого самоврядування м. Дніпропетровська у сфері становлення та організації комунального господарства міста на основі аналізу архівних документів ДАДО часів німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр.

Ключові слова: комунальні служби, місцеве самоврядування, німецько-фашистська окупація, міська управа.

Рассматривается деятельность местного самоуправления г. Днепропетровска в сфере становления и организации коммунального хозяйства города на основе анализа архивных документов ГАДО времен немецко-фашистской оккупации 1941–1943 гг.

Ключевые слова: коммунальные службы, городское самоуправление, немецко-фашистская оккупация, городское управление.

The article deals with local administration activity in the field of the municipal economy formation and organization on the basis of the archives materials of the State Archives of Dnipropetrovs'k Region during the German occupation in 1941–1943.

Key words: community services, local government, German occupation, municipal government.

У сучасній українській історіографії проблема вивчення історії німецько-фашистського окупаційного режиму часів Великої Вітчизняної війни на теренах УРСР (та її деяких конкретних міст) до сьогодні залишається одним з найменш вивчених та обійдених увагою вітчизняними істориками питань. З відомих причин, домінуючою проблематикою є дослідження з духовно-культурної, суспільно-політичної та соціально-економічної історії України, тому звернення до обраної теми видається нам особливо актуальним, з огляду на переконання у тому, що певним каталізатором процесів культурно-національного та соціально-економічного відродження життя країни серед інших численних чинників є й наслідки Великої Вітчизняної війни та німецько-фашистської окупації на території колишньої Української Радянської Соціалістичної Республіки. Питання вивчення та розгляду подій періоду ВВВ та окупаційного режиму німецько-фашистських загарбників на завойованих Гітлером територіях є наразі достатньо актуальним, зокрема, з точки зору формування урбаністичних студій з чітко окресленою тематикою (у нашому випадку це все, що має безпосереднє відношення до німецько-фашистської окупації означених територій 1941–1943 рр.) та направленістю. Окрім того, обрання зазначеної теми виправдане також і тим, що Дніпропетровськ займав особливе місце в соціально-економічному розвитку УРСР під час промислово-індустріального відродження міста після громадянських війн (від впровадження НЕПу та до 1941 р. включно). У цей період це було одне з найбільших за чисельністю населення та економічною потужністю міст, у зв'язку з чим політика німецького Вищого військового командування щодо окупаційного режиму означеного міста набуває певних особливостей, скерованих на подальший економічний розвиток Дніпропетровська під час німецько-фашистської окупації, і саме тому заслуговує на особливу увагу як вітчизняних, так і закордонних істориків. Незважаючи на мізерність праць, присвячених проблематиці німецько-фашистського режиму на окупованих гітлерівськими військами територіях, умовно джерельну базу роботи, що характеризує місто Дніпропетровськ під час німецько-фашистської окупації в цілому, можна поділити на: фонову літературу, що дає уявлення про соціально-економічні та культурні аспекти життя міст України у окреслений період (1941–1943 рр.), загальну лі-

трату, присвячену Дніпропетровську, що розглядає військово-політичні чинники, що впливали на соціально-економічне життя міста з 1941 р. по 1943 р. та літературу, безпосередньо присвячену життю міст України у зазначений період, яку умовно можна поділити на:

- мемуари та спогади учасників ВВВ, що змальовують період німецько-фашистської окупації на теренах Радянського Союзу та УРСР.

- архівні документи часів Другої світової війни, що стосуються періоду німецько-фашистської окупації на території Радянського Союзу та УРСР.

Завдяки вищезазначеним матеріалам дослідження діяльності українських міських органів влади м. Дніпропетровська у сфері поновлення і розвитку комунального господарства упродовж німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр. являє собою покрокове та всебічне висвітлення повсякденного життя та господарювання людей у окупованому німецькими загарбниками місті завдяки детальному аналізу копій документів Державного Архіву Дніпропетровської області, що представлені в експозиції Музею історії розвитку місцевого самоврядування Дніпропетровської області і відіграють неабияку роль у цілісності та логічній послідовності експозиційного комплексу.

Початок німецько-фашистської окупації, що розпочалася у Дніпропетровську 25 серпня 1941 р., перш за все ознаменувався створенням прони́мецької міської управи 2 вересня 1941 р. Діяльність нової міської управи Дніпропетровська у першу чергу характеризувала дану управлінську установу як виконавчий та контролююче-керівний орган, створений для роботи з місцевим населенням. У документі №1 Реєстру постанов Дніпропетровської міської управи від 2 вересня 1941 р. зазначалося, що міська управа мала вирішувати питання «організації у місті Дніпропетровську міського господарства та охорони життя населення, державного та приватного майна, а також налагодження громадського ладу, за погодженням з Германським військовим командуванням» [2, арк. 8]. Підпорядковувалася вищезазначена управа штадткомісару Округу Дніпропетровськ Рудольфу Клостерману і за своєю структурою складалася з 13 відділів: комунального, житлового господарства, охорони здоров'я, праці, освіти, бюджетно-

фінансового, торговельного, пенсійного, відділу по функціонуванню трамваю, водогону та електрики і т. д. [2]. Очолив Дніпропетровську міську управу П. Т. Соколовський, що у 1943 р. отримав наукове звання доктора технічних наук, його заступником було призначено М. І. Кокольського, а завідувачем безпосередньо комунального відділу став М. М. Карпович.

Згідно з визначенням у Великій радянській енциклопедії, комунальне господарство у цілому – це: «Ведомство, отвечающее за техническое и культурное благоустройство областей, районов, городов и сел и включающее в себя коммунальные, санитарно-гигиенические и строительные службы, а также вспомогательные ведомства по обустройству медико-санитарного, дорожного, энергетического и коммунально-жилого комплексов». Відповідно до цього, до безпосередніх обов'язків службовців міського комунального господарства Дніпропетровська (до якого входили відділи охорони здоров'я, комунального та житлового господарства, будівельний та пожежний відділи та відділ по функціонуванню трамваю, водогону та електрики), перш за все відносився нагляд за загальним технічним станом міста, а одними з першочергових завдань діячів комунальних служб Дніпропетровська мали стати:

- заходи щодо поліпшення роботи відділів будівельного, пожежного та житлового господарства [2, арк. 54–55];
- перевірка наявного стану будинків, вулиць, мостових і доріг, усунення недоліків у функціонуванні міської електрики та водопроводу, і, у першу чергу, налагодження транспортного руху;
- організація не евакуйованого населення для певних типів міських робіт, наприклад, розчищення доріг та узбіч задля поліпшення транспортного руху у зимовий період.

Так, зокрема, у Розпорядженні від 10 грудня 1941 р. будівельному відділу йшлося про надання негайних відомостей щодо кількості та розподілення хліба і продуктових карток, які отримують робітники цього відділу, про «кількість керівничого персоналу, технічного та робітників», «скільки невиходів на роботу» та які заходи вживаються за подібне недбальство; у Розпорядженні по Дніпропетровській Міській Управі від 21 листопада 1941 р. житловому та комунальному відділам говорилося про негайне складення проекту постанови, у якій має бути накреслений «план заходів по приведенню в належний порядок в зимовий се-

зон вулиць / проїздних місць/, тротуарів; уникнення аварій, катастроф з автомашинами, людських жертв». Сміливою спробою реорганізації санітарного стану міста стала Постанова № 34 Дніпропетровської Міської Управи від 29 листопада 1941 р. «З метою упорядкування санітарного стану міста та недопущення його забруднення у майбутньому». Так, за недотримання заборони звалювання нечистот на березі Дніпра, нерегулярне прибирання міст загального користування, невчасне приведення до ладу колодязів водорозбірних дворових кранів та вигул собак без намордників сягав від 100 до 500 карбованців, у той час як заробітна платня, скажімо, директора середньої загальноосвітньої школи, встановлена німецькою владою міста, складала 1000 карбованців, а вчителя тієї ж середньої школи – 600 карбованців [2, арк. 11]. Працювали у окупованому Дніпропетровську і перукарні, і, судячи з преїскуранту, затвердженого у Дніпропетровську 19 лютого 1942 р. Генеральним Комісаром І. А. Келером, стрижка волосся (наголо) у чоловічому салоні коштувала 3 крб., масаж обличчя – 2 крб., а зробити перманент у дамському салоні обійшлося б тогочасним модницям аж у 24 крб. [2, арк. 81].

Окремою статтею реорганізації міського комунального господарства керманічами Дніпропетровської Міської Управи, як не дивно, стало й перейменування міських вулиць. За наказом вже згаданого нами штадткомісара Округу Дніпропетровськ Рудольфа Клостермана, у місті не повинно було залишитися вулиць, назви яких так чи інакше були пов'язані з комунізмом та радянською владою. Задля виправлення цього «непорозуміння» службовці Міської Управи мусили багато часу проводити у архівах, підіймаючи планові креслення міста ще дореволюційної доби. До того ж, що є цілком характерним для окупаційного періоду 1941–1943 рр., німецькі управлінці давали колишнім радянським вулицям принципово нові імена – так, наприклад, на початку 1942 р. у Дніпропетровську з'явився не більш, не менш як проспект ім. Адольфа Гітлера, і приблизно того ж часу – вулиця Польова, колишня Московська, на якій розташовувалася німецька військова частина № 02633 [2, арк. 54–55].

Підсумовуючи і характеризуючи діяльність управлінців Дніпропетровської Міської Управи щодо поновлення, налагодження та розвитку комунальних служб під час німецько-фашистської

окупації 1941–1943 рр. варто зазначити, що певні якісні зміни у функціонуванні комунального господарства майже не змінили існуючої картини так званого «благоустрою» окупованого міста для його корінних мешканців – дніпропетровців. Загальні зміни у роботі строго розгалужених комунальних служб і відділів перш за все були направлені на поліпшення життєвих умов саме для «арійського» населення Дніпропетровська, що, однак, певним чином торкалися і місцевого населення (Зокрема, діяльність відділу охорони здоров'я, житлового та пожежного відділів та відділу по діяльності трамваю, водогону та електрики). Цілковито не зазнала ніяких якісних змін лише промислово-індустріальна галузь нашого міста, хоча загалом на її розвиток вище військове керівництво Рейху витратило колосальні кошти: згідно із документом «Основные положения по руководству опекунами предприятиями «Берг-унд хюттенверке ГмбХ Ост» (БХО) от 3 ноября 1942 года» и приложенного «Списка опекунских фирм» тільки у Дніпропетровську планувалося налагодити роботу та впровадити нові технології на заводах ім. Ворошилова, Петровського, Калініна, «ДСМО» та навіть коксохімічному заводі [1]. Катастрофічна нестача робочих рук – ось головна причина, що звела нанівець як економічний, так і комунальний розвиток міста за часів німецько-фашистської окупації, бо через дві масові мобілізації дніпропетровців 23 червня і 10 серпня 1941 р., вступ добровольців до РККА на 12-й день війни та евакуації населення Дніпропетровська зменшилося напередодні встановлення окупаційного режиму 2 вересня 1941 р. майже на чверть [3, с. 444].

Бібліографічні посилання

1. Анатомия войны. Новые документы о роли германского монополистического капитала в подготовке и ведении Второй мировой войны / под ред. Г. Н. Александрова и М. Ю. Рагинского. – М., 1971. – С. 327–333.
2. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 2274, оп. 1, спр. 1.
3. Історія міста Дніпропетровська. – Д., 2006. – С. 444–450.
4. Слободенюк М. Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої вітчизняної війни : моногр. / М. Слободенюк, І. Шахрайчук. – Д., 2005. – С. 134.

Надійшла до редколегії 1.12.09